

Tokai Zita Mária

A Balaton-Lasinja kultúra lelőhelyei Eszteregnye és Rigyác határában

Bevezetés

Az M7 autópálya építéséhez kapcsolódó földmunkák során a dél-zalai térségben jelentősen megnőtt az őskori lelőhelyek száma. A feltárt helyszínek nagy részén a különböző korú régészeti jelenségek között több-kevesebb rézkori kultúrákhoz köthető objektum is napvilágot látott. Jelen tanulmányban az Eszteregnye és Rigyác határában feltárt lelőhelyek – Eszteregnye – Ojtó-dűlő (0710), Rigyác – Alsó-mező (74 és 077) – Balaton-Lasinja jelenségei és leletanyagai kerülnek bemutatásra.

A két település Zala megye déli részén, Nagykanizsától 10–12 km-re nyugatra fekszik (1. kép 1). Határukban összesen 9 helyen végeztünk feltárást és leletmentést, melyek közül 7 lelőhelyen jelentkező rézkori jelenség is (1. kép 2). Az ismertetésre kerülő 3 lelőhelyen (1. kép 3) kívül Rigyác – Magyarocskadűlőben is napvilágot láttak Balaton-Lasinja kultúrához sorolható objektumok (KVASSAY 2006, 302). A rézkor következő szakaszára, a Tüzdelt barázdás díszű kerámia (Furchenstich) kultúra idejére datálható települészeteket is több lelőhelyen észleltünk: Rigyác – Csikény-dűlő keleti területén, a dombtetőn tártak fel 25 rézkori gödröt (SZÁRAZ 2004b, 262), Eszteregnye – Bozók-földje lelőhelyen szintén a dombtetőhöz közelebb eső részeken bontottak ki 24 objektumot (STRAUB 2006, 79), Eszteregnye – Kender-földeken pedig a domb lankáján jelentkező 33 objektum (SZÁRAZ 2004a, 207–208).

A lelőhelyek

Zala megyére az észak-dél irányú dombhátak és patakvölgyek által tagolt felszín jellemző. A bemutatásra kerülő rigyácsi lelőhelyek az Újkúti (Büdös)-patak keleti partjától induló dombhát lankáján és tetején húzódnak, és a két feltárást alkalmával kibontott rézkori objektumok ugyanazon településhez

tartoznak. Az eszteregnyei lelőhely is egy patak, az Ibrikó-patak fölé emelkedő domb enyhe lankáján jelentkezik. Ezek a telepek nem estek teljes egészében az autópálya nyomvonalába, mindenhol folytatódnak azon kívül is déli irányba, így csak részinformációkkal rendelkezünk róluk. E lelőhelyeken elsősorban kisebb gödröket, hulladékgödröket tártunk fel, melyek között szinte minden helyszínen volt egy, a többitől méretében és leletanyag gazdagságában is kiemelkedő gödör. Az itteni kis települészetek esetében a leletek több mint fele ez utóbbi objektumtípusból látott napvilágot.

A megye déli részére a középső rézkorban sűrű településhálózat jellemző, néhány objektumból álló, időszaki kis telepekkel. Ez a rövid idejű megtelepedés az állattartással hozható összefüggésbe. A megye északi részén feltártak nagyobb településeket is, ahol több helyen – pl. Zalaegerszeg – Andrásida, Gébárti tó II. (P. BARNÁK – KREITER 2006, 75–76), Zalavár – Basasziget (M. VIRÁG 1990, 79; 2004, 47) – alapárkos, gerendaszerkezetű házak és melléképületek nyomaira bukkantak, és hosszabb időtartamú egyhelyben lakást tapasztaltak. Ezekben a tanyaszerű telepeken 2–4 ház állhatott egyszerre, melyek hossza típustól függően 10–20 méter, szélességük átlagosan 7 méter körüli (M. VIRÁG – BONDÁR 2003, 128).

Eszteregnye – Ojtó-dűlő

Eszteregnye és Rigyác közigazgatási határának egy részét az Ibrikó patak jelöli. A patak keleti partja Eszteregnyéhez, a nyugati pedig Rigyáchoz tartozik. A patak mellett elterülő Ojtó-dűlőben 2005-ben végeztük el az M7 autópálya 220+000–220+250 kmsz közötti szakaszán az építéséhez kapcsolódó leletmentést. A lelőhely a 0710 kódszámot kapta.¹ A 1600 m² nagyságú területen összesen 83 régészeti jelenséget figyeltük meg és bontottunk ki. A napvilágra került leletek két korszakra datálhatók: kis számban a rézkori Balaton-Lasinja kultúra idejére, zömében pedig a késő római korra.²

A dombtetőhöz közelebb eső területen, a főpálya déli oldalán kisebb rézkori telep 6 gödre (1–6. obj.) jelentkezett. A rézkori lelőhely az autópálya nyomvonalán kívül déli irányban valószínűleg tovább folytatódik (TOKAI 2006a, 235). Az összesítő térképből csak a rézkori objektumokat tartalmazó részletet közlöm (2. kép 1).

Eszteregnye – Ojtó-dűlő lelőhely rézkori objektumleírásai:

1. *objektum:* szürke, homogén betöltésű ovális gödör. M= h: 140 cm, sz.: 120 cm, m: 36 cm (3. kép 1). Lelet nélkül.

2. *objektum:* szürkésbarna, homogén betöltésű ovális gödör. M= h: 156 cm, sz.: 152 cm, m: 40 cm (3. kép 2). Lelet nélkül.

3. *objektum:* sötétszürke, homogén betöltésű ovális gödör. M= h: 98 cm, sz.: 80 cm, m: 60 cm (3. kép 3). Lelet nélkül.

4. *objektum:* kevert betöltésű kerekded gödör. A K-i részén sárgásbarna, faszénzemcsés, középen felül szürkésbarna, faszénzemcsés, paticsos, Ny-on felül és középső részen alul erősen faszenes, paticsos, Ny-on alul erősen faszenes felül vörösesbarna, erősen paticsos, nagyobb paticsdarabokkal kevert, alatta sárgásbarna betöltésű. M= h: 390 cm, sz.: 278 cm, m: 52 cm (3. kép 4). Leletek: kerámia (6. kép 1, 3, 7, 12, 13), kő.

5. *objektum:* sötétszürke, homogén betöltésű ovális gödör. M= h: 246 cm, sz.: 180 cm, m: 32 cm (3. kép 3). Lelet nélküli.

6. *objektum:* szürkésbarna, enyhén patics- és faszénzemcsés betöltésű kerekded gödör, melynek közepén egy szélesebb sötétszürke, faszénzemcsés réteg van, az oldalán sárga agyagbemosódás, a legalján közepén pedig vékony világosszürke betöltődés jelentkezett. M= h: 960 cm, sz.: 612 cm, m: 90 cm (3. kép 5). Leletek: kerámia (6. kép 2, 4–6, 8–11), patics.

Rigyác – Alsó-mező

Rigyác közigazgatási határának délnyugati szélén, az Újkúti-patak keleti oldalán 2000-ben Dr. Müller Róbert végzett ásatást. Rigyác – Alsó-mező lelőhelyen (74 kódszámú) a feltárt 2753 m² nagyságú területen 19 objektum jelentkezett, melyek rézkori, késő vaskori (LT A) és késő népvándorlás kori leleteket tartalmaztak.³ Közülük két településobjektumból került elő Balaton-Lasinja kultúra idejére datálható emlékeanyag (MÜLLER 2003, 198).

2005-ben az M7 autópálya pótkisajátítással érintett területén a nyomvonal mindkét oldalán, valamint keleti részén újabb ásatásra került sor. Ekkor a szerző 1910 m²-en 11 régészeti objektumot tárt fel. A 2005-

ben megfigyelt régészeti jelenségek összhangban vannak a 2000-es ásatási eredményekkel. Az objektumok közül ezúttal a keleti részen, kis területen 4 gödör (27–30. obj.)⁴ tartalmazott a rézkori Balaton-Lasinja kultúra idejére keltezhető leleteket (TOKAI 2006b, 301).

Az autópálya földmunkálataihoz kapcsolódó régészeti szakfelügyelet során a 221+450–221+360 kms között is lelőhelyet észleltünk, amely a Rigyác – Alsó-mező Nyugat⁵ elnevezést és a 077 kódszámot kapta. A leletmentés alkalmával a dombtetőn 6 objektumot tártunk fel, melyek mindegyikéből a Balaton-Lasinja kultúra jellegzetes emlékeanyag került napvilágra (TOKAI 2006c, 301). Közülük kiemelkedik a 2. számú méhkas alakú kis objektum, amelynek a fala vörös, keményre átégett volt. Hasonló jelenség került elő a közeli Eszteregnye – Bozók-földje (STRAUB 2006, 79) és Eszteregnye – Kender-földek lelőhelyek (SZÁRAZ 2004a, 208) középső rézkor végi, Furchenstich kultúra idejére keltezhető településrészeleink is. Ezeket tűzhelynek, esetleg kezdetleges edényégető kemencéknek tarthatjuk.

A két rigyáci helyszín egymás mellett helyezkedik el, a rézkori objektumok egy kb. 100 méter hosszú területen jelentkeztek. Bár két lelőhely név alatt kerültek feltárára, mégis egyetlen rézkori település részletére bukkantunk az Alsó-mezőn. A telep szélét a keleti, nyugati és északi részekben is elértük, déli irányban azonban tovább folytatódhat. Az összesítő térképből csak a rézkori objektumokat mutató részletet közlöm (2. kép 2).⁶

Rigyác – Alsó-mező lelőhely rézkori objektumleírásai:

27. *objektum:* vörösesbarna, erősen paticsos betöltésű ovális gödör. M= h: 340 cm, sz.: 256 cm, m: 62 cm (4. kép 1). Leletek: kerámia (7. kép 3), patics.

28. *objektum:* vörösesbarna, erősen paticsos betöltésű kerekded gödör. M= h: 140 cm, sz.: 128 cm, m: 40 cm (4. kép 2). Leletek nélkül.

29. *objektum:* sárgásbarna, erősen paticsos betöltésű kerek gödör. M= h: 204 cm, sz.: 188 cm, m: 22 cm (4. kép 3). Leletek: kerámia.

30. *objektum:* sárgásbarna, kerámiás betöltésű hosszúkás gödör, melynek közepén, felül vörösesbarna, erősen paticsos, kerámiás réteg jelentkezett. M= h: 720 cm, sz.: 440 cm, m: 44 cm (4. kép 4). Leletek: kerámia (7. kép 1–2, 4–12), patics, őrlőkő.

Rigyác – Alsó-mező Nyugat lelőhely rézkori objektumleírásai:

1. *objektum:* sárga, feketével kevert, enyhén paticszemcsés betöltésű ovális gödör. M= h: 296 cm, sz.: 274 cm, m: 40 cm (5. kép 1). Leletek: kerámia.

2. *objektum*: szürkésbarna, enyhén paticszemcsés, erősen faszenes betöltésű, szélén kb. 3 cm vastagon vörösré átégett kerekded gödör. M= h: 102 cm, sz.: 90 cm, m: 32 cm (5. kép 2). Leletek: kerámia.

3. *objektum*: sárgásbarna, enyhén paticszemcsés betöltésű hosszúkás, ovális gödör. M= h: 276 cm, sz.: 134 cm, m: 60 cm (5. kép 4). Leletek: kerámia (10. kép 4, 6).

4. *objektum*: felül vörösesbarna, erősen paticos, nagyobb paticsdarabokkal, alatta sárgásbarna betöltésű kerekded gödör. M= h: 264 cm, sz.: 224 cm, m: 52 cm (5. kép 3). Leletek: kerámia (8. kép 7; 10. kép 3), csiszolt kőeszköz.

5. *objektum*: vörösesbarna, homogén betöltésű bab alakú gödör. M= h: 114 cm, sz.: 54 cm, m: 30 cm (5. kép 5). Lelet nélküli.

6. *objektum*: réteges betöltésű kerekded gödör. A gödör felső háromnegyed része vörösesbarna, enyhén faszén- és paticszemcsés, alatta egy kb. 10 cm vastag fekete, erősen faszenes réteg van, ez alatt sárgásbarna enyhén faszénzemcsés réteg fut, legalján pedig rozsdabarna iszapoldás nyoma látszik. A fekete, erősen faszenes réteg nyugati részén összefüggő paticos réteg volt. M= h: 260 cm, sz.: 314 cm, m: 88 cm (5. kép 6). Leletek: kerámia (8. kép 1–6, 8–9; 9. kép 1–8; 10. kép 1–2, 5, 7), patics, kő, patinték, csiszolt kőeszköz.

A leletanyagok

A leletek zömét a kerámiatöredékek adják, a kőeszközök száma csekély.⁷ Az edények színe barna vagy sötétszürke, ritkán fekete. Soványítóanyagként az agyaghoz finom vagy durva szemű csillámos homokot, kerámiazúzalékot és néha kisebb-nagyobb kavicsokat adtak. Előfordultak vasoxidos anyagú töredékek is. Az edények felülete a legtöbbször erősen kopott, erodált, amely az agyagos talaj maró hatásának tudható be. Ennek ellenére több darabon vékony agyagmázat lehet megfigyelni. A finom kerámia néhány darabja jól iszapolt, fekete színű, helyenként még a fényezett felület is látszik.

Tálak

A feltárt kerámiatöredékek többsége tálak részeként azonosítható. Több típusát ill. altípusát különítjük el,⁸ melyek szinte minden lelőhelyen előfordulnak. A tálak színe barna és szürke, elsősorban finom szemű csillámos homokkal soványított anyagúak, de néhányánál találoztunk zúzott kerámiás soványítással is. Felületük sokszor erősen kopott. Anyagunkban többségben vannak a díszítetlenek példányok, a díszített darabok száma alacsony.

Bikónikus tálak: A tálak felső rövid része egyenes vagy enyhén domború, alsó része kissé homorú vagy

kónikus, alja erősen összeszűkülő, egyenes. A kiszerezhető töredékek alapján a peremátmérőjük 14,5–19 cm közötti. Díszítésük változó: általában karcolt (8. kép 2–3), ritkábban kannelúrás (8. kép 6). A legtöbb példány azonban díszítetlen (6. kép 2–3; 7. kép 1–2; 8. kép 4). Egy töredéken nagy méretű, lapos korong alakú bütyök van (7. kép 4), amely előfordulása általában a mély, nagyobb méretű bikónikus tálakra jellemző, esetleg fazekak vagy amfórák oldalát díszíti, pl. Dobri – Alsó-mező (HORVÁTH – H. SIMON 2004, Abb. 7. 13), Kaposvár – Simongáti-dűlő (SOMOGYI 2000, 13. kép 8), Letenye – Szentkeresztomb (KALICZ 1995b, Abb. 13, 11a–b), Zalavár – Basasziget (M. VIRÁG 2005, 2. kép 8; 3. kép 8), Zalaegerszeg – Andrásida temető (HORVÁTH 2002, Abb. 1. 11).

Félgömbös tálak: Ezek szám itt alacsony. Kiemelkedik egy töredék, melynek lekerekített peremén gombos rátét van (8. kép 7). Magyarországi párhuzamai ismertek más zalai lelőhelyekről, pl. Dobri – Alsó-mező (HORVÁTH – H. SIMON 2004, Abb. 6. 5), Gellénháza – Városrét (HORVÁTH – H. SIMON 2003, Abb. 24. 2; Abb. 27. 13), Zalaegerszeg – Andrásida Gébárti-tó II. (P. BARNA – KREITER 2006, 5. kép 2, 4), valamint Somogy megyéből pl. Vörs – Kerék-erdő lelőhelyről (SOMOGYI 2000, 15. kép 10).

Talpas tálak: Teljesen rekonstruálható talpas tál nem ismert e lelőhelyek egyikéről sem. A talpas edények töredékei közül elsősorban a középső, talp és tál találkozásának megvastagodott részét találjuk meg (6. kép 8–9; 7. kép 7–8; 8. kép 8). A talprész harang alakot mutat (6. kép 8; 7. kép 7). Egyetlen alj része került elő, amely közepesen kihajló (8. kép 9). Az edények felső részeként a bikónikus tálformák valószínűsíthetők. Különböző méretekben készült ez az edénytípus, az egészen kis méretűtől a meglehetősen nagyig. Egyik darab se volt díszítve.

Korsók

A kultúra jellegzetes edénytípusa, mely az itt bemutatott lelőhelyek egyikén se került ép vagy kiegészíthető példányban napvilágra. A nyújtott, és a kissé zömökebb ívelt, „S”-profilú korsóforma terjedt el, a peremből kiinduló és kissé felemelkedő, ovális átmetszetű szalag- vagy hurkafüllel (6. kép 6–7; 7. kép 5). Általában egyfülűek, ritkán kétfülűek. A töredékek zöme sötétszürke vagy fekete színű, barna törésfelületű, jól iszapolt homokkal soványított anyagból készült, felületük sokszor fényezet.

Kissé „S”-profilú korsók: Az ismertett lelőhelyeken ez a típus van többségben. Zömökebb formájú, „S” alakú, egyenes aljjal és egyenesen levágott peremmel. A töredékek között több díszített példány is találtunk. Legjellemzőbb díszítés az itteni dara-

bokon a karcolt vagy behúzott motívum, ritkán bebökődött pontsor és kannelúra is előfordul. Általános a vállon és hason parketta mintában bekarcolt dísz (7. kép 5–6; 9. kép 4), de előfordul bevagdalt perem is (9. kép 2). A töredékek közül az egyik karcolt vonalakkal és fölötté vízszintesen körbefutó, bebökődött pontsorra díszített (9. kép 5). Néhány darabon a bemélyített díszítést nem vékony, hegyes eszközzel karcolták, hanem egy kicsit szélesebb és lekerekített fejűvel húzták be (9. kép 1, 3). Innen díszített fülű vagy aljú darabokat nem ismerünk.

Bikónikus korsók: E típusra jellemző a homorú nyak és alsó rész, valamint az éles hasi vonal, amely fölött az ívelt rész erősebben kiugrik. Általában ez utóbbit díszítik. Egy ide sorolható darabot találtunk Eszteregnye – Ojtó-dűlő lelőhelyen. A szürke színű, finom szemű csillámos homokkal soványított anyagú hastöredéket ferde irányú vékonyan karcolt vonalkötegekkel és szélesebb üres közzel díszítették, amelyek fölött vízszintesen körbefutó bebökődött pontsor van (6. kép 6).

Fazekak, tárolóedények

Nagyobb méretű, durva kidolgozású fazekakhoz és tárolóedényekhez tartozó töredékek jelentős számban láttak napvilágot, de rekonstruálható darab egy sem került elő. A barna és sötétszürke töredékeket általában csillámos homokkal és kerámiázúalékkal soványították, ritkán kevés apró kavicsal. Jellemzőek a vízszintes és függőleges állású hurkafülek, amelyek az itteni lelőhelyeken nem mutatnak madárcsőrre emlékeztető formát. Ezek a párhuzamok alapján amfórák és fazekak részeiként azonosíthatók. Sok töredékről nehezen dönthető el, hogy a kettő közül melyik típusba sorolható, az elkülönítést a fülek állása segítheti. Általában ezek az edények díszítetlenek voltak.

Amfórák: Kissé szűkülő nyakú, enyhén ívelt darabok kerültek elő Rigyác – Alsó-mező Nyugat lelőhelyről (10. kép 1–2). Ide sorolhatjuk a vállon és az alj fölött vízszintes állású hurkafülekkel rendelkező példányokat, amelyek mind Eszteregnyéről (6. kép 11), mind Rigyácról (10. kép 3–4, 7) napvilágra kerültek. Párhuzamait a megye más lelőhelyeiről is ismerjük, pl. Letenye – Szentkeresztomb (KALICZ 1995b, Abb. 9, 7), Zalaegerszeg – Andrásida Gébárti-tó II. (P. BARNA – KREITER 2006, 8. kép 3, 5). Ez az ún. puttonyedény forma már a korai neolitikum óta jelen volt.

Fazekak: Egy tölcséres nyakú darabot találtunk Rigyácon, a perem alatt függőleges állású hurkafüllel (7. kép 3). Ez késő lengyeli formára vezethető vissza. Ilyen töredék ismert pl. Dobri – Alsó-mezőről (HORVÁTH – H. SIMON 2004, Abb. 19. 4). A nagyobb méretű, egyenes aljú, durva kidolgozású

aljtöredékeket is fazekak részeiként azonosíthatjuk (10. kép 6).

Szitulák: Enyhén behúzott peremű, nagyméretű, virágcserep alakú tárolóedények (8. kép 1, 5). Jellemző a széles száj, valamint a vállon vagy az alatt megjelenő vízszintes állású hurkafülek. Ezt támasztja alá az egyik rigyáci darab is, melynek peremátmérője 40 cm (8. kép 1). Zalaegerszeg – Andrásida Gébárti-tó II. lelőhelyen két rekonstruálható példány is napvilágra került, amelyek a típus teljes formáját jól mutatják (P. BARNA – KREITER 2006, 7. kép 5, 6).

Szűrőedények

Két kis átfűrésokkal tagolt töredék utal a szűrőedények előfordulására (6. kép 10; 7. kép 11). Az egyik darab Eszteregnyén, a másik Rigyácon került elő. Mindkettő sötétszürke színű, vörös törésfelületű, csillámos homokkal soványított anyagú. Sokszor nem csak az edény fenekén, hanem az oldalának alsó részén is találunk átfűrésokat. Általában csak az alsó, szűrő rész és esetleg az oldalindítás marad meg, így az edény teljes formáját ritkán lehet rekonstruálni. Kiegészíthető szűrőedényeket találtak Zalaegerszeg – Andrásida Gébárti tó II. lelőhelyen, melyek virágcserep alakúak voltak (P. BARNA – KREITER 2006, 7. kép 1–3).

Agyagkanalak

A háztartásokban használt agyagkanál a Sopot kultúrában jelenik meg először és a középső rézkorig folyamatosan ismert. Korábban tömör, hosszabb nyéllel készítették, majd a rövidebb, nyéllyukas típus terjedt el. A Balaton-Lasinja kultúrában is általános lehetnek számítani a nyéllyukas agyagkanalak, melyek töredékei a fent bemutatott lelőhelyek mind egyikén napvilágra előkerültek. Általában a kanálfej és a nyélcső találkozásánál törek el, vagy a kanálfejen. Színük barna és szürke, homokkal, kerámiázúalékkal és néhány esetben szórványosan apró kavicsal soványított anyagból formálták meg ezeket (6. kép 12–13; 7. kép 9–10). Kis és nagy méretben egyaránt készültek. Közös jellemzőjük a rövid, hengeres nyélcső és a kerekded vagy ovális kanálfej. Tőlük elüt egy kisebb méretű, zömökebb darab, amely kevésbé kidolgozott, és a kanál feje szinte egybeolvad a nyélcsővel (7. kép 10).

Díszítés

Mélyített díszítés

A Balaton-Lasinja kultúra díszítésére elsősorban a mélyített díszítések a jellemzők: a karcolt vagy behúzott vonalkötegek, a bebökődött pontsorok és a kannelúra. E díszítési módok aránya földrajzi területenként változik. A dél-zalai térségre a karcolt

díszítés túlsúlya jellemző, Nagykanizsától északra pedig már a kannelúra aránya növekszik meg, sőt a karcolt és a pontsorrall díszített darabok szinte eltűnnek. Erre jó példa Zalavár – Basasziget lelőhelye, ahol a díszített töredékek között mindössze egy darabon volt karcolt díszítés és egy másik darabon sekély pontbenyomás (M. VIRÁG 2005, 2. kép 1; 5. kép 12).

Az eszteregnyei és rigyácsi lelőhelyeken napvilágra került díszített töredékek száma meglehetősen alacsony. Mind a karcolt és behúzott díszítés, mind a kannelúra elsősorban a bikónikus tálak felső részén, valamint a korszok töredékein jelentkezett.

Eszteregnye – Ojtó-dűlő lelőhelyen három töredéken látszik a vékonyan bekarcolt vonaldíszítés. Mindhárom korszok töredéke, melyből kettőn a motívum sajnos nem állapítható meg, ugyanis ezek a kerámiák a díszítés kezdeténél törtek el (6. kép 4–5). A harmadik darabon vékonyan karcolt ferde vonalkötegek és szélesebb üres közök váltakoznak, fölöttük vízszintesen körbefutó bebökődött pontsor látszik (6. kép 6.). Itt kannelúrással díszített kerámiatöredék nem került napvilágra.

Rigyác – Alsó-mezőről tizenegy darabon figyelhető meg díszítés. Több tál és korszok töredékén sűrűn bekarcolt vonalkötegek vannak, melyek ferdén, egymásra merőlegesen alkotják az ún. parketta mintát (7. kép 5–6; 8. kép 2–3; 9. kép 4), vagy rombusz alakban egymással szemben elhelyezkedő párhuzamos zezzug vonalkötegek formájában (9. kép 5–6).

A karcolásnál szélesebb, behúzott díszítést két töredéken figyeltünk meg: az egyik parkettamintás (9. kép 3), a másikon a perem alatt vízszintesen körbefutó vonalak alatt van az edény egész felületét kitöltő rombusz alakban létrehozott minta (9. kép 1). Egy esetben fordult elő, hogy egyenesen levágott peremet díszítették rövidke, vékony bekarcolásokkal (9. kép 2). Az egyik töredéken a karcolt és a bebökődött technikát együtt alkalmazták: a karcolt díszítés fölött vízszintesen körbefutó bebökődést is használtak díszítőelemként (9. kép 5). Kannelúra mindössze egy táltöredékén volt (8. kép 6). A díszítések egyikében sem tapasztaltunk mészbetétet.

Plasztikus díszítés

A plasztikus díszek különböző méretű és formájú bütykökként fordulnak elő az edényeken. Leggyakrabban a bikónikus tálak törésvonalán ülő háromszögletű, lelógó bütykök (6. kép 2–3; 7. kép 1; 8. kép 2–4, 6). Ritkábban lapos, korong alakú bütykök is megjelennek az edényeken (7. kép 4). Ezek valószínűleg nem csak díszítésre szolgáltak, hanem így

nehezebben tudtak kicsúszni az edények a kézről, jobb és biztosabb volt rajtuk a fogás. A plasztikus díszek közé tartozik az a gombos rátét is, amely egy táltöredék lekerekített peremén ül (8. kép 7).

Összefoglalás

Az elmúlt évtizedben elsősorban az M7 autópálya építéshez kapcsolódóan ugrásszerűen megnőtt az őskori, köztük a java rézkori Balaton-Lasinja kultúrához tartozó lelőhelyek száma a dél-zalai térségben. Itt a 4. évezred első felében szórványos, időszaki kis telepek voltak jellemzőek, melyeket rövid ideig használhattak. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy majdnem minden nagyobb felületű feltáráson találtunk e rézkori kultúra idejére keltezhető telepobjektumokat és leleteket. Elsősorban kisebb gödröket, hulladék-gödröket tártunk fel, de mindenhol jelentkezett egy méretében és leletanyag gazdagságában is kimagasló objektum. A feltárt régészeti jelenségek közül kiemelkedik Rigyácsról egy vörösre átégett falú, kisméretű kerek, méhkas alakú gödör, melyet tűzhelynek, esetleg kezdetleges edényégető kemencének tarthatunk.

Itt nem a feltárt leletanyagok egészének ismeretelésére törekedtem, hanem csak a fő kerámiaformákhoz tartozó töredékekből adtam közre egy reprezentatív válogatást. Ezek alapján megállapítható, hogy a leletanyag egységes képet mutat a lelőhelyeken. A feltárt töredékek felülete sokszor kopott, amely az agyag maró hatásának köszönhető. A leletek zöme díszítetlen, kevés a díszített darab. A díszítőelemek közül itt elsősorban a bekarcolt és behúzott vonaldíszek a jellemzők, a bebökődés és a kannelúra csak egy-két példányon volt megfigyelhető. Utóbbi csekély száma vagy hiánya nem meglepő jelenség, hiszen a Nagykanizsától délre eső területeken ez általánosnak mondható. Sajnos a leletanyag meglehetősen töredékes, elsősorban tálak és korszok, valamint tárolóedények, amfórák és fazekak darabjai jelentkeztek. Néhány szűrő töredéke is napvilágot látott, valamint a kultúra tipikus rövid nyeltyukas agyagkanala több példányban és különböző méretben is megjelent.

Az Eszteregnyén és Rigyácon feltárt Balaton-Lasinja kultúra idejére datálható kisebb teleprészletek jól illeszkednek a Zala megyéből eddig megismert hasonló korú lelőhelyek sorába. Bemutatásuk közelebb vihet a térség középső rézkorának jobb megismeréséhez.⁹

Jegyzetek:

- 1 Zala megyében az M7 autópályán az országhatártól kiindulva növekednek a lelőhelyek kódszámai a Somogy-Zala megyehatár irányába. A kószám első, nullás számjegye leletmentésre utal. A 0710 kód tehát azt jelenti, hogy az M7 autópálya e lelőhelyén leletmentést végeztük, és ez a 10. számú leletmentés volt.
- 2 E tanulmányban csak a rézkori objektumok és leletek kerülnek bemutatásra.
- 3 E tanulmányban csak a rézkori objektumok és leletek kerülnek bemutatásra.
- 4 2005-ben folytattuk a 2000-es feltárás során kiadott objektumszámozást.
- 5 Az elnevezés téves, mert erre a leletmentésre Rigyác – Alsó-mezőről nem nyugatra, hanem keletre eső területen került sor.
- 6 A 74-es lelőhelyről csak a 2005-ös ásatás rézkori objektumait mutatom be, mert a 2000-es ásatás dokumentációja nem digitális állományú.
- 7 A eszközök vizsgálata folyamatban van, így most csak a kerámiaanyagot ismertetem.
- 8 Többen foglalkoztak a táltípusok és altípusok kérdésével, melyet a profiláltság alapján különítettek el, lásd pl. KALICZ 1991, SOMOGYI 2000, HORVÁTH 2002, HORVÁTH – H. SIMON 2004 stb.
- 9 A feltárások munkatársai Auer Angelika és Korcsmáros Attila technikusok voltak. A lelőhelyek felmérését és a rajzok digitalizálását Soós Zsolt és Vadász Norbert végezte, a tárgyfotókat Bicskei József, a profilrajzokat Lakó Márta Éva készítette. A képtáblák szerkesztését Bicskei József és Soós Zsolt segítette. Munkájukat ezúton is köszönöm.

Irodalom:

P. BARNA 2003

P. Barna J.: Középső rézkori és késő bronzkori településrészek Tornyszentmiklósról. – Middle Copper Age and Late Bronze Age settlement from Tornyszentmiklós. RKM 2001 (2003), 47–61.

P. BARNA – KREITER 2006

P. Barna J. – Kreiter E.: Középső rézkori települések Zalaegerszeg – Andrásida, Gébárti tó (II.) lelőhelyen. Előzetes közlemény. – Middle Copper Age settlements at Zalaegerszeg-Andrásida, Gébárti tó (II.): preliminary results. ZalMúz 15 (2006), 47–78.

BÁNFFY 1990

Bánffy, E.: Übergang des Spätneolithikums in der Kupferzeit im Komitat Zala. – Átmenet a későneolitikumból a korai rézkorba Zala megyében. ZalMúz 2 (1990), 67–70.

BÁNFFY 1994

Bánffy E.: A Balaton-Lasinja kultúra leletei Balatonmagyaród-Homoki dűlőről. – Funde der Balaton-Lasinja Kultur in Balatonmagyaród Homoki-Flur. ZalMúz 5 (1994), 239–249.

BÁNFFY 1995a

Bánffy, E.: Early chalcolithic settlement at Zalaszentbalázs – Szőlőhegyi mező. Antaeus 22 (1995), 71–107.

BÁNFFY 1995b

Bánffy, E.: South-West Transdanubia as a mediating area. On the cultural history of the Early and Middle Chalcolithic. Antaeus 22 (1995), 157–196.

DIMITRIJEVIĆ 1961

Dimitrijević, S.: Problem neolita i eneolita u sjeverozapadnoj Jugoslavija. – Problem des Neolithikums und Äneolithikums in Nordwestjugoslavien. OpArch V., Zagreb, 1961.

HORVÁTH 2002

Horváth, L. A.: Die Siedlung der Balaton-Lasinja Kultur in Zalaegerszeg – Andrásida, Friedhof (Komitat Zala, Ungarn). Antaeus 25 (2002), 255–282.

HORVÁTH – H. SIMON 1994

Horváth L. A. – H. Simon K.: A neolitikum és a rézkor Zalaegerszeg környékén. In: Zalaegerszeg évszázadai. Várostarténeti tanulmányok. Szerk.: Kapiller I., Zalaegerszeg 1997, 7–48.

HORVÁTH – H. SIMON 2003

Horváth, L. A. – H. Simon, K.: Das Neolithikum und die Kupferzeit in Südwesttransdanubien (Siedlungsgeschichte und Forschungsstand). IPH 8 (2003), Budapest.

HORVÁTH – H. SIMON 2004

Horváth, L. A. – H. Simon, K.: Kupferzeitliche Siedlungen auf dem Fundort Dobri – Alsó-mező. – Rézkori települések Dobri – Alsó-mező lelőhelyen. ZalMúz 13 (2004), 55–118.

KALICZ 1969

Kalicz N.: A rézkori balatoni csoport Veszprém megyében. – Die kupferzeitliche Balaton-Gruppe in Komitat Veszprém. VMMK 8 (1969), 83–91.

- KALICZ 1991**
Kalicz, N.: Beiträge zur Kenntnis der Kupferzeit im ungarischen Transdanubien. In: Die Kupferzeit als historische Epoche. Ed.: Lichardus, J., Bonn 1991, 347–387.
- KALICZ 1995a**
Kalicz, N.: Die Balaton-Lasinja-Kultur in der Kupferzeit Südost- und Mitteleuropas. In: Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens. Hrsg. Kovács, T., IPH 7 (1995), 37–51.
- KALICZ 1995b**
Kalicz, N.: Letenye – Szentkeresztomb: ein Siedlungsplatz der Balaton-Lasinja-Kultur. In: Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens. Hrsg. Kovács, T., IPH 7 (1995), 61–106.
- KALICZ 2003**
Kalicz, N.: Az újkőkorszaki és rézkori megtelepedés maradványai a nagykanizsai Inkey-kápolna mellett (Kr.e. 5. évezred első harmadától a 3. évezred első feléig). – Endneolithische und kupferzeitliche Besiedlung bei Nagykanizsa (Inkey-Kapelle). Zalmúz 12 (2003), 7–47.
- KVASSAY – KISS – BONDÁR**
Kvassay J. – Kiss V. – Bondár M.: Őskori és középkori település emlékei Zalaegerszeg – Ságod – Bekeháza lelőhelyen. – Prähistorische und mittelalterliche Siedlungsreste von Zalaegerszeg – Ságod – Bekeháza. Zalmúz 13 (2004), 119–175.
- KVASSAY 2006**
Kvassay J.: Rigyác, Magyarocsa-dűlő. RKM 2005 (2006), 302.
- MARKOVIĆ 1994**
Marković, Z.: Sjeverna Hrvatska od neolita do brončanog doba. Problem kontinuiteta stanovništva i kultura Svejerne Hrvatska od ranog neolita do početka brončanog doba. – Nordkroatien vom Neolithikum bis zum Anfang der Bronzezeit. Das Problem der Kontinuität der Bevölkerung und Kulturen im Nordkroatien vom Frühneolithikum bis zur Anfang der Bronzezeit. Muzej Grada Koprivnice, Koprivnica 1994.
- MÜLLER 2003**
Müller R.: Rigyác, Alsó-mező. RKM 2000 (2003), 198.
- OROSS 2002**
Oross, K.: Funde der Balaton-Lasinja Kultur aus Sé – Doberdó und Körmend – Várkert. Antaeus 25 (2002), 283–324.
- H. SIMON 1987**
H. Simon K.: Neolit és rézkori települések Tekenye határában. – Neolithische und kupferzeitliche Siedlungen in der Gemarkung von Tekenye. Zalmúz 1 (1987), 7–46.
- SOMOGYI 2000**
Somogyi K.: A Balaton-Lasinja-kultúra leletanyaga Somogy megyében. – Die Funde der Balaton-Lasinja Kultur im Komitat Somogy. ComArchHung (2000), 5–48.
- STRAUB 2006**
Straub, P.: Eszteregnye – Bozók-földje: Eine Siedlung aus dem Ende der mittleren Kupferzeit. – Eszteregnye – Bozók-földje: Középső rézkor végi település. Zalmúz 15 (2006), 79–92.
- SZÁRAZ 2004a**
Szárász Cs.: Eszteregnye, Kenderföld-dűlő. RKM 2002 (2004), 207–208
- SZÁRAZ 2004b**
Szárász Cs.: Rigyác, Csikény-dűlő. RKM 2002 (2004), 262.
- TOKAI 2006a**
Tokai Z. M.: Eszteregnye, Ojtó-dűlő. RKM 2005 (2006), 235.
- TOKAI 2006b**
Tokai Z. M.: Rigyác, Alsómező-dűlő II. RKM 2005 (2006), 301.
- TOKAI 2006c**
Tokai Z. M.: Rigyác, Alsómező-dűlő Nyugat. RKM 2005 (2006), 301.
- M. VIRÁG 1986**
M. Virág Zs.: Javaréz-kori rézleletek Zalavár – Basaszigetről. – Middle Copper Age Finds from Zalavár – Basasziget. ArchÉrt 113 (1986), 3–14.
- M. VIRÁG 1990**
M. Virág, Zs.: Vorbericht über die Ergebnisse der Freilegung der kupferzeitlichen Siedlung von Zalavár – Basasziget. – Előzetes beszámoló a Zalavár – basaszigeti rézkori telep feltárásának eredményeiről. Zalmúz 2 (1990), 70–79.
- M. VIRÁG 1996**
M. Virág Zs.: Középső rézkor. In.: Évezredek üzenete a láp világból. Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979–1992. Szerk.: Költő L. – Vándor L., Kaposvár – Zalaegerszeg 1996, 22–33.
- M. VIRÁG 2005**
M. Virág Zs.: Középső rézkori kerámialeletek Zalavár – Basaszigetről (A Balaton-Lasinja kultúra tipológiájának és belső kronológiájának kérdéseiről). – Middle Copper Age Ceramic Finds from Zalavár – Basasziget (Some considerations about the typology and chronology of the Balaton-Lasinja Culture). Zalmúz 14 (2005), 37–52.
- M. VIRÁG – BONDÁR 2003**
M. Virág Zs. – Bondár M.: A rézkor. Települések. In.: Magyar régészet az ezredfordulón. Főszerk.: Visy Zs., Budapest 2003, 127–129.

Die Fundorte der Balaton-Lasinja Kultur in der Gemarkung von Eszteregnye und Rigyác

Im letzten Jahrzehnt erhöhte sich die Anzahl der vorzeitlichen Fundorte, unter denen sind auch die Balaton-Lasinja-Siedlungsspuren bedeutend. Diese neuen Fundstellen – Eszteregnye-Ojtó-dűlő und Rigyác-Alsó-mező – haben wir während der Bauarbeiten der Autobahn M7 ausgegraben (Abb. 1–2). Dort haben wir kleine Siedlungsspuren gefunden, die aus einigen Gruben bestanden (Abb. 3–5). Ein der Objekten war eine kleine kreisförmige Grube mit bienenkorbformigen Profil. Die Grubenwand war mit drei Zentimeter dicken Lehmschicht beschmiert, die hart gebrannt ist (Abb. 5. 2). Sie war eine Keramikbrenngrube.

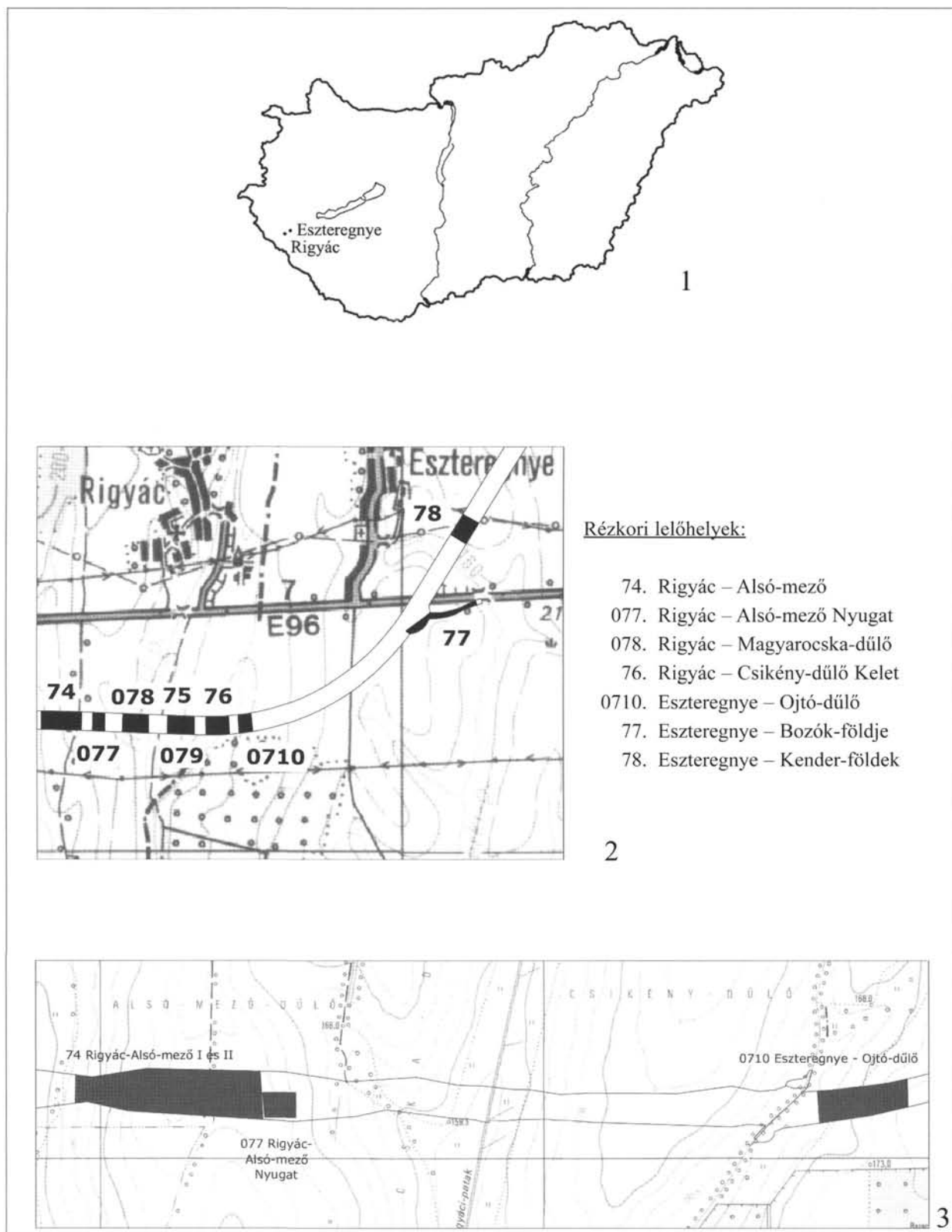
Das vorgelegte Material der Balaton-Lasinja Kultur besteht aus Keramiken, deren Farbe braun und dunkelgrau oder selten schwarz ist. Wegen der ungünstigen Wirkung des Bodens ist die Oberfläche der Gefäße erodiert, deshalb kann man die Polierung nur

selten oder teilweise beobachten. Die Haupttypen des Keramikmaterials (Abb. 6–10.): Schüsseln, Schalen, Fußschalen, Krüge, Töpfe und Amphoren. Wir haben zwei Siebgefäßstücke und einige typischen Tonlöffel gefunden. An den meisten Bruchstücken sind keine Verzierungen, der Maß der verzierten Stücke ist ziemlich klein. Charakteristisch ist die Ritzverzierung, die am häufigsten auf den Schüsseln und auf den Krügen verwendet worden war. Die verpunktete Verzierung und die Kanneluren kommen sehr selten vor, aber dieser Mangel scheint südlich von Nagykanizsa allgemein zu sein.

Die wichtigsten Merkmale des Fundmaterials in Eszteregnye und Rigyác übereinstimmen mit den Keramiken, die aus anderen Fundstellen im Komitat Zala stammen.

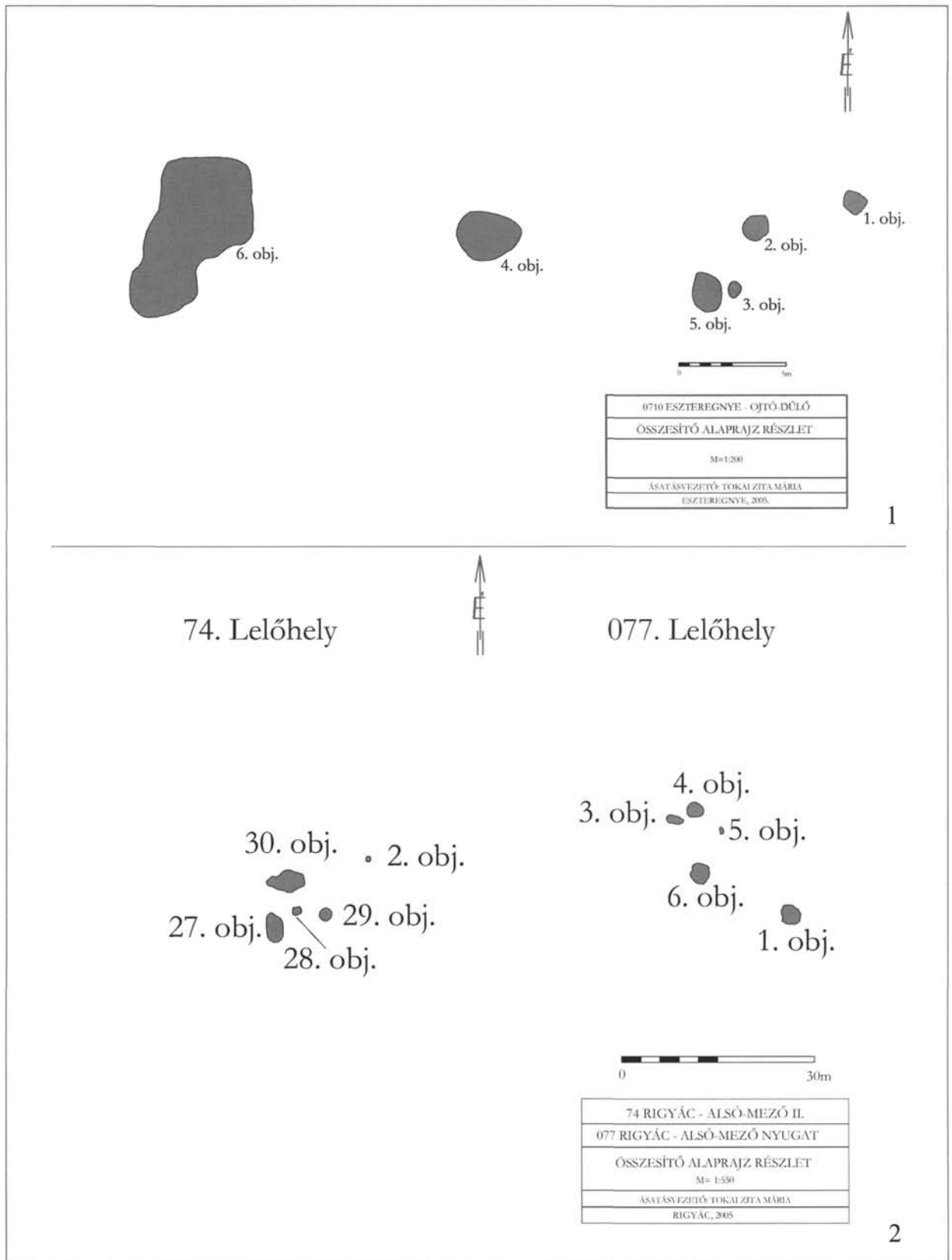
Übersetzt von Zita Mária Tokai

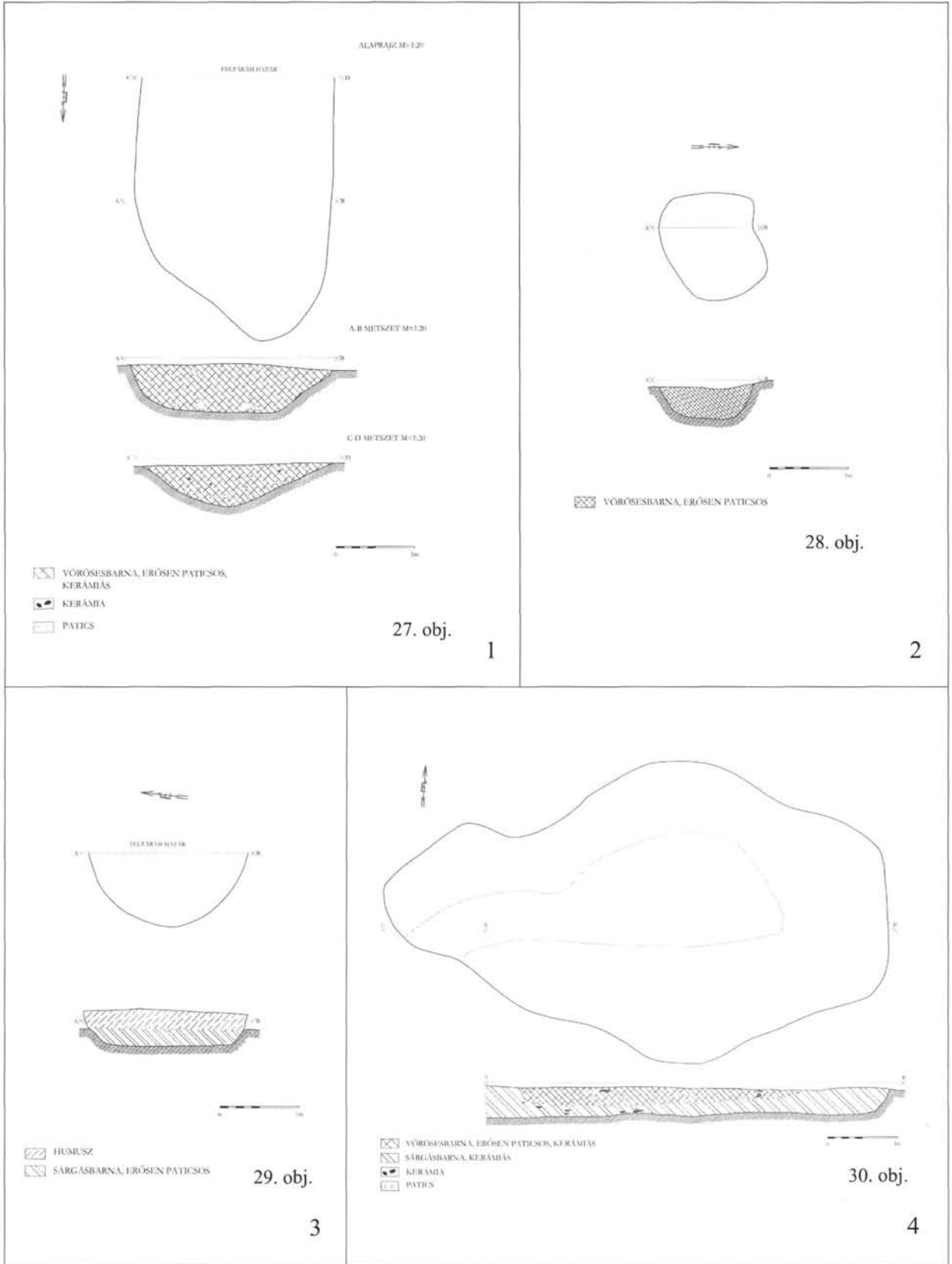
1. kép: 1: A lelőhelyek földrajzi elhelyezkedése; 2: Feltárások az M7 nyomvonalán Eszteregnye és Rigyác határában; 3: A régészeti lelőhelyek területei

Abb. 1: 1: Lage der Fundorte; 2: Die Ausgrabungen entlang der Autobahn M7 in der Gemarkung von Eszteregnye und Rigyác; 3: Die Gebiete der archäologischen Fundorte

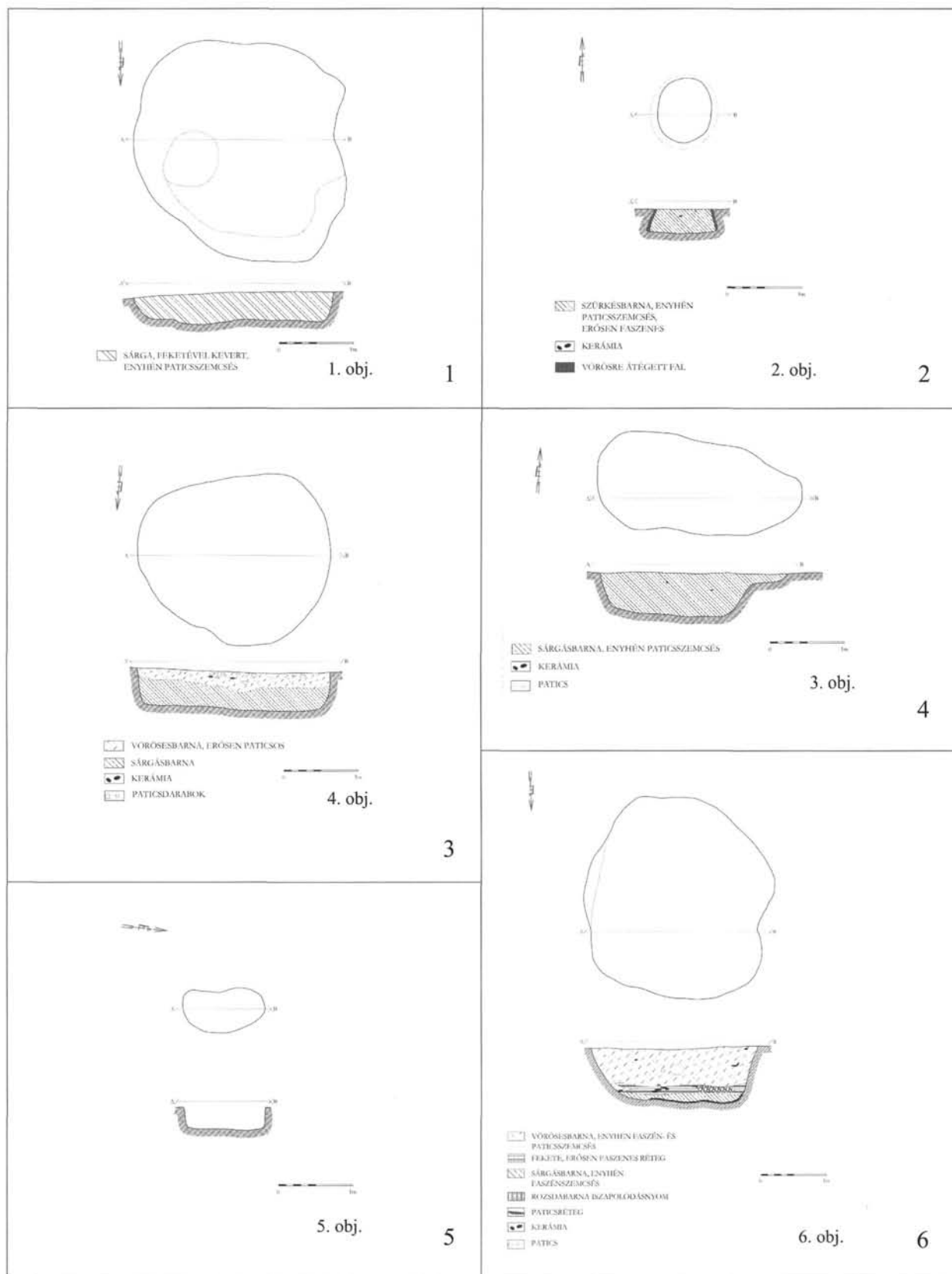

2. kép: Ásatási összesítő alaprajzok részletei. 1: Eszteregnye – Ojtó-dűlő (0710); 2: Rigyác – Alsó-mező II. (74) és Nyugat (077)
Abb. 2: Pläne der Ausgrabungen. 1: Eszteregnye – Ojtó-dűlő (0710); 2: Rigyác – Alsó-mező II. (74) és Nyugat (077)

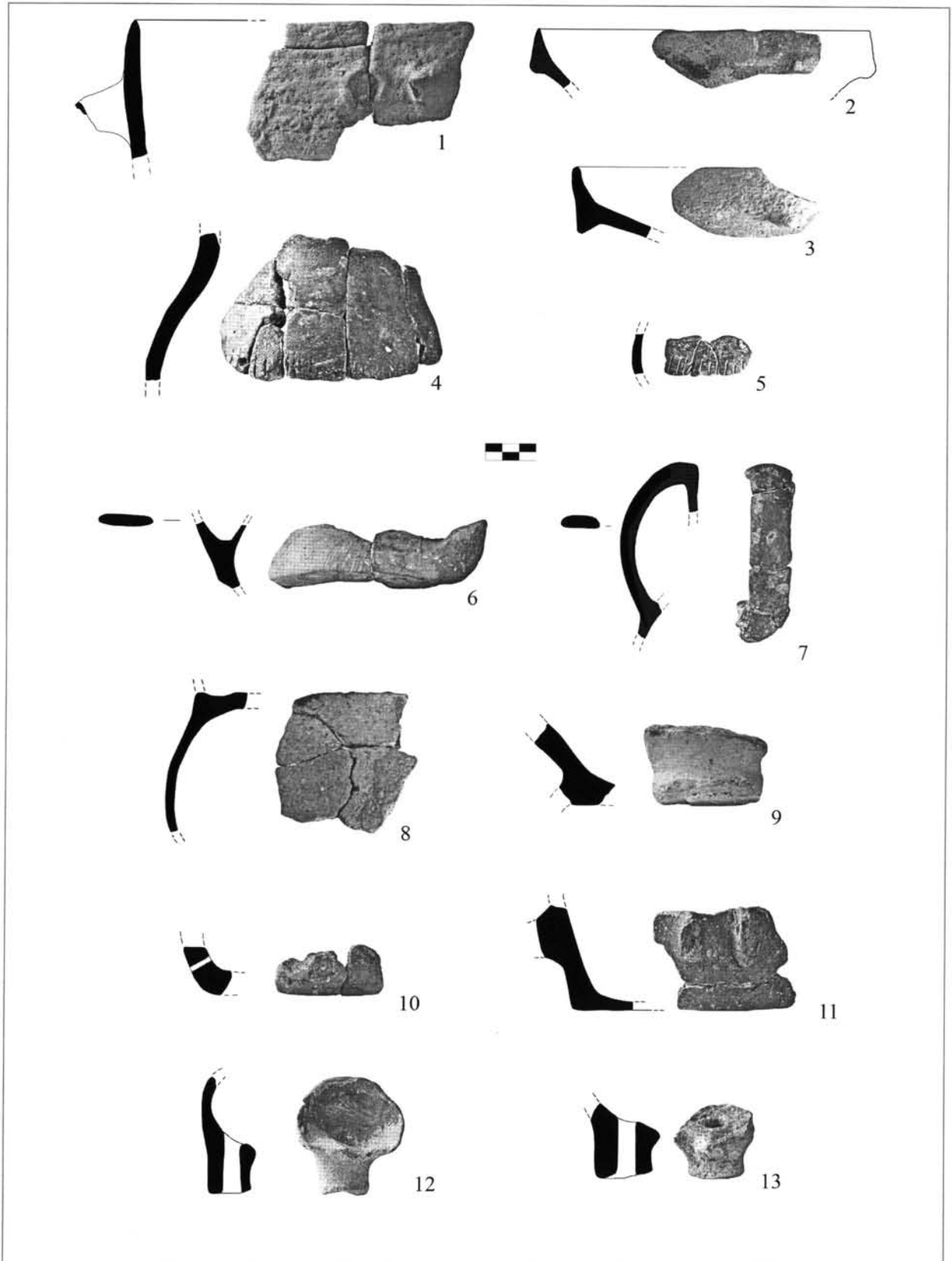

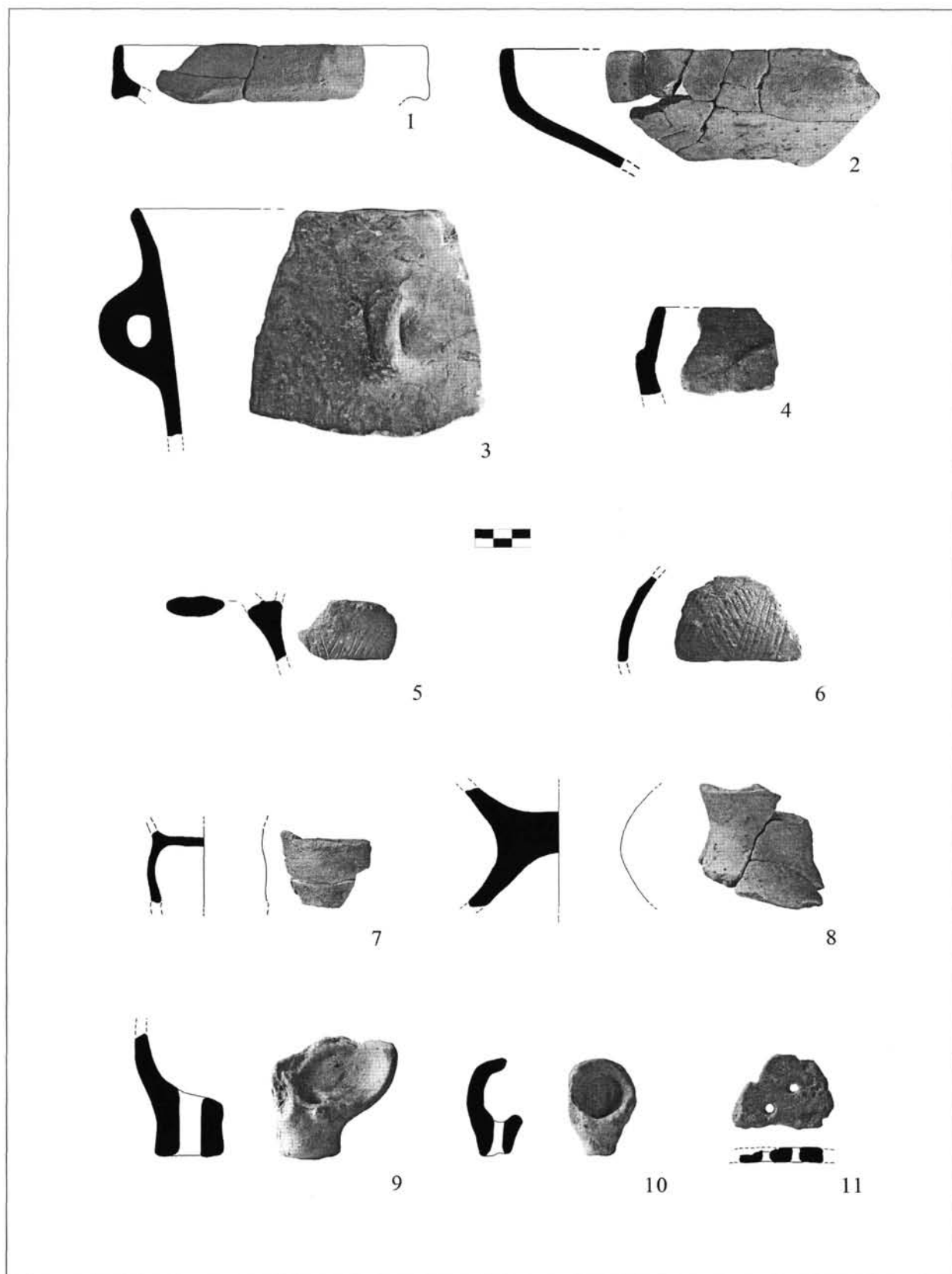
4. kép: Rigyác – Alsó-mező II. (74). 1–4: Objektumok alap- és metszetrajzai
 Abb. 4: Rigyác – Alsó-mező II. (74). 1–4: Grundrisse und Durchschnitte der Objekte

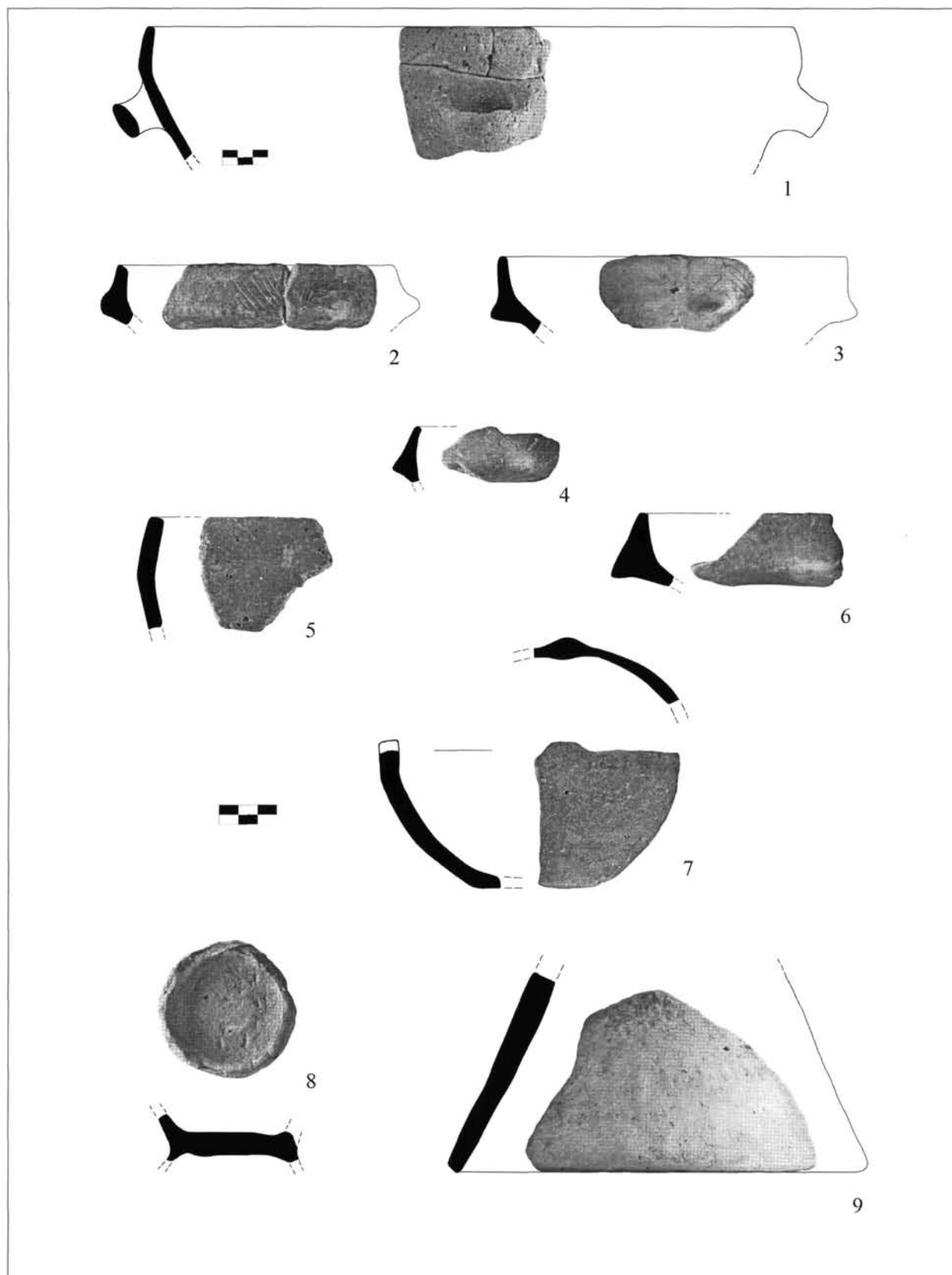
5. kép: Rigyác – Alsó-mező Nyugat (077). 1–6: Objektumok alap- és metszetrajzai
 Abb. 5: Rigyác – Alsó-mező Nyugat (077). 1–6: Grundrisse und Durchschnitte der Objekte

6. kép: Eszteregnye – Ojtó-dűlő (0710). 1–13: A Balaton-Lasinja kultúra kerámialeletei
 Abb. 6: Eszteregnye – Ojtó-dűlő (0710). 1–13: Die Keramikfunde der Balaton-Lasinja Kultur

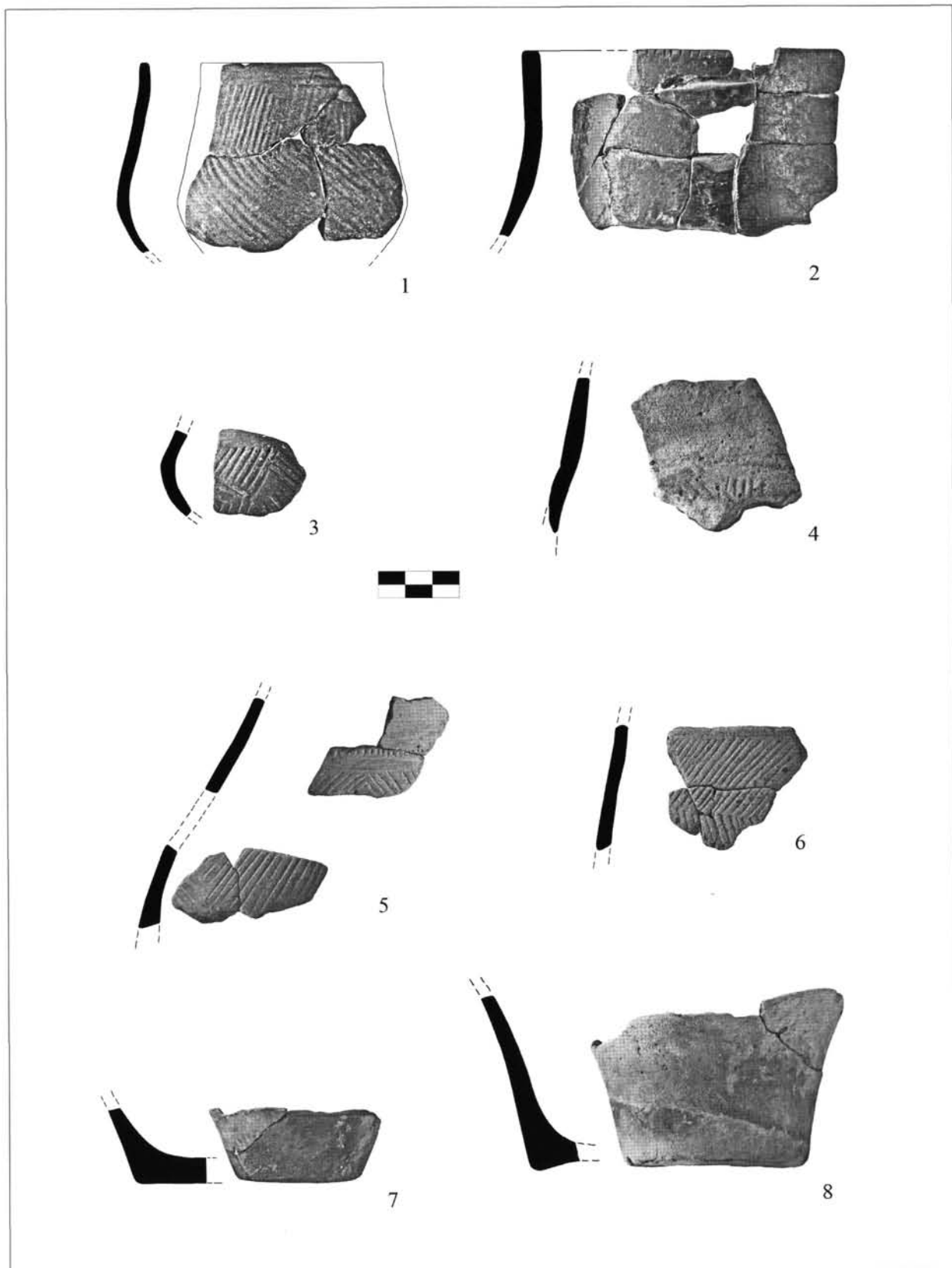

7. kép: Rigyác – Alsó-mező II. (74). 1–11: A Balaton-Lasinja kultúra kerámialeletei
Abb. 7: Rigyác – Alsó-mező II. (74). 1–11: Die Keramikfunde der Balaton-Lasinja Kultur

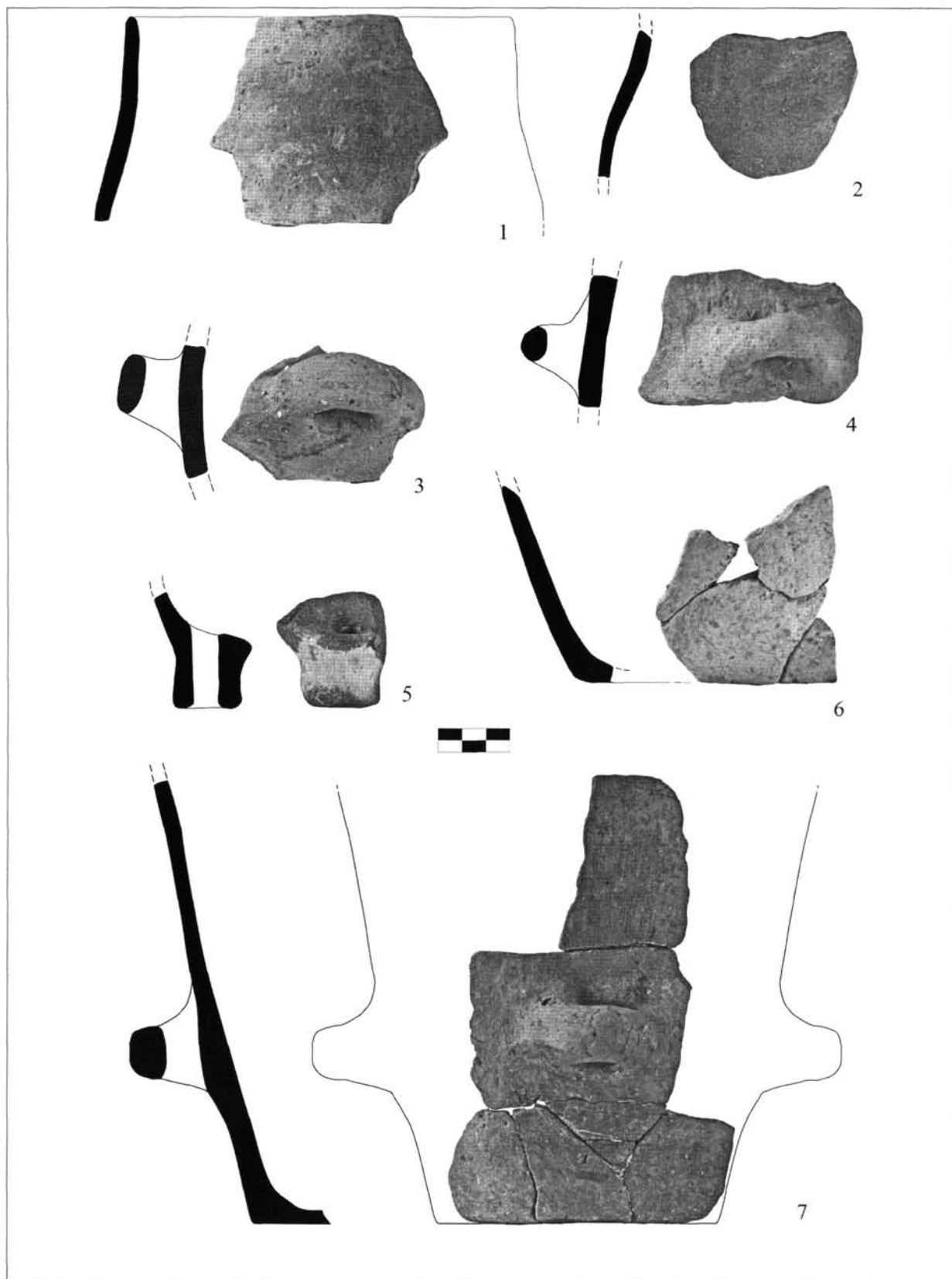

8. kép: Rigyác – Alsó-mező Nyugat (077). 1–9: A Balaton-Lásinja kultúra kerámialeletei
 Abb. 8: Rigyác – Alsó-mező Nyugat (077). 1–9: Die Keramikfunde der Balaton-Lásinja Kultur

9. kép: Rigyác – Alsó-mező Nyugat (077). 1–8: A Balaton-Lasinja kultúra kerámialeletei
Abb. 9: Rigyác – Alsó-mező Nyugat (077). 1–8: Die Keramikfunde der Balaton-Lasinja Kultur

10. kép: Rigyác – Alsó-mező Nyugat (077). 1–7: A Balaton-Lásinja kultúra kerámialeletei
 Abb. 10: Rigyác – Alsó-mező Nyugat (077). 1–7: Die Keramikfunde der Balaton-Lásinja Kultur